

Θα ήταν αδύνατον να στριμωχθούν σε 20 λεπτά οι σκέψεις ωρών και ημερών που προκάλεσε η ανάγνωση ή/και επαν-ανάγνωση των δοκιμίων που περιέχονται στο βιβλίο. Και θα ήταν αδιανόητο να χωρέσουν οι πρόσθετοι συνειρμοί που προκάλεσε αυτή η αναγνωστική διεργασία με φόντο μια τριακονταετή επικοινωνία. Θα σταθώ, λοιπόν, αποκλειστικά σε ορισμένες, για μένα κεντρικές, πτυχές που διέπουν τον λόγο του.

Στο βιβλίο του Τάσου Χριστίδη εξετάζονται πρώτιστα οι ιστορικοί, κοινωνικοί, πολιτικοί και οι πολιτισμικοί παράγοντες που προσδιορίζουν την κατασκευή και χρήση της γλώσσας γενικότερα, της ελληνικής γλώσσας ειδικότερα. Ο «τρόπος» του μελετητή –για να μην χρησιμοποιήσω τον βαρύγδουπο όρο «μέθοδος»– αντανάκλαται στην ανάλυση συγκεκριμένων καταστάσεων και τη διασύνδεση τους με την θεωρία (όχι μόνο γλωσσολογική). Το ήθος του αναδύεται από την παιδευτική υφή των κειμένων – την, θα έλεγα, *θεραπευτική* τους λειτουργία. Ο *μίτος* που διαπερνά και συνενώνει τον λόγο του είναι η κριτική που λειτουργεί *χειραφετητικά-λутρωτικά*. Μέσα από αυτήν την οπτική, λοιπόν, θα προσεγγίσω το κείμενο.

I. Η γνωσιολογία του Τάσου Χρηστίδη.

Στην αντίληψη –την λίαν διαδεδομένη στην εποχή μας– η οποία *συρρικνώνει* την έννοια της γνώσης σ' εκείνη των «πληροφοριών» – η λεγόμενη «κοινωνία της γνώσης» – και της απλής πρόσληψης, ταξινόμησης και χρήσης τους αντιπαράθετει μια άλλη αντίληψη: ενδιαφέρεται πρώτιστα για μια κριτική στάση απέναντι στον τρόπο που τα «δεδομένα» κατασκευάζονται ή/και παρουσιάζονται. Πρόκειται για μια κριτική στάση απέναντι στον κυρίαρχο θετικισμό, την *εργαλειακή λογικότητα*, τον *τυποποιημένο λόγο*. Θα υποστηρίξει πως συμβατή με την *εργαλειακή αντίληψη* για την γνώση και την γλώσσα είναι η ψηφιακή τεχνολογία που «*υποβαθμίζει την ολιστική τους διάσταση*». Μια τέτοια αντίληψη που παράγει εκπαιδευτικά προϊόντα με απόλυτο κριτήριο την εμπορευσιμότητα τους υπονομεύει, όταν δεν ακυρώνει, την κριτική στάση απέναντι τους. Όροι κλειδιά στο συναφές δοκίμιο: κριτική αντιπαράθεση, ανατροπή, άρνηση μιας τέτοιας «γνώσης», της θεωρίας της και της φетиχοποίησης των εργαλείων της (όχι των εργαλείων καθ'εαυτών). Σας φαίνεται μήπως για σύγχρονος *Λουδίτης* ο Τάσος; Εμένα πάντως δεν με πείθει για καταστροφέας υπολογιστών (εάν και δεν κάθισε ποτέ μπροστά τους) και ιδιαίτερα κινητών (τεχνολογία που επηρέασε δραστικά την καθημερινότητα του και εκείνη των συνομιλητών του)... Και φυσικά δεν είναι τέτοιος καταστροφέας. Η νέα τεχνολογία από εργαλείο εκρηκτικών δυνατοτήτων μετατρέπεται σε *βιομηχανία της λήθης*, από εκπαιδευτικό μέσο σε

αντεκπαιδευτικό μέσο των επιταγών ενός γενικευμένου καταναλωτισμού.

II. Η Εκπαίδευση ως γνωστική διαδικασία στην θεώρηση του Τάσου Χριστίδη

Από την θεώρηση της γνώσης και την κριτική στην πληροφορία και την μορφή διάχυσης της μέσα από τις νέες τεχνολογίες της πληροφορικής, ας δούμε την προσέγγιση του Χριστίδη απέναντι στην Εκπαίδευση ως γνωστική διαδικασία, και ειδικότερα απέναντι στην εκμάθηση της γλώσσας. Ο ιός της εμπορευματοποίησης και του πλουτισμού έχει για τα καλά κτυπήσει τα Πανεπιστήμια ή πάντως κάποια από αυτά. Ο δι-αυλος είναι γνωστός: μελέτες επιδοτούμενες από το Δημόσιο, από τον ιδιωτικό τομέα, αλλά και από την Ευρώπη. Θεωρητικά θα μπορούσαν τα κονδύλια αυτά να ήταν ευεργετικά (και αναμφίβολα για ορισμένες περιπτώσεις υπήρξαν) στην κατανόηση των μεγάλων προβλημάτων και στην χάραξη πολιτικής. Το πρόβλημα όμως που τίθεται ιδιαίτερα στο χώρο των κοινωνικών επιστημών είναι οι καταστάσεις εκείνες όπου πλειάδα μελετών για την φτώχεια, τις μειονότητες, τις μειονοτικές γλώσσες και την διδασκαλία τους, την εκπαίδευση γενικότερα και την γλωσσική ειδικότερα των παιδιών των μεταναστών, εν ολίγοις όλο το φάσμα των μελετών οι οποίες διαχειρίζονται την «*δυστυχία του κόσμου*», αντί να διευκολύνουν την κατανόηση και την αντιμετώπιση των προβλημάτων, εν τέλει επωφελούνται κυρίαρχα (αν όχι ενίοτε και αποκλειστικά) και μόνο οι ίδιοι οι ερευνητές ή μάλλον ακόμη συχνότερα οι διαχειριστές τους, και όχι οι υπό μελέτη κοινωνικές ή εθνοτικές ομάδες. Απολαβές, φούσκωμα του βιογραφικού σημειώματος ταυτόχρονα σε τρία υποκεφάλαια: «*μελετητικές δραστηριότητες*», «*συμμετοχή σε συνέδρια*» (προϋπόθεση άλλωστε των ευρωπαϊκών κονδυλίων η παρουσίαση των πορισμάτων) και στο κεφάλαιο *δημοσιεύσεις και εκδόσεις*, όλα εντελώς απαραίτητα, όπως το γνωρίζουμε, για εκλογή ή εξέλιξη ενδο-πανεπιστημιακή. Καλό θάταν κάποτε οι ίδιοι οι πληττόμενοι από την φτώχεια ή την ανεργία, οι υφιστάμενοι διακρίσεις, στιγματισμούς και αποκλεισμούς μειονοτικοί και μετανάστες, να ξέρουν καλά τι γίνεται «μελετητικά» στο όνομα τους. Η ενεργός συμμετοχή τους από την αρχή του σχεδιασμού θα μπορούσε να είναι μια δικλείδα ασφαλείας. Για τέτοια προγράμματα θα μλήσει ο Τάσος Χρηστίδης στο συνέδριο «Κατασκευάζοντας Προγράμματα Σπουδών για τις Κοινωνικές Επιστήμες» στο Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας Παντείου. Και εδώ είναι σαφές πως μια τέτοια προσέγγιση λειτουργεί *εν δυνάμει* χειραφετητικά για τα «αντικείμενα» της έρευνας. Τα μετασχηματίζει από «αντικείμενα» της έρευνας σε ενεργά «υποκείμενα». Το ζήτημα είναι μείζον.

III. Γλωσσική Πολιτική και ιδεολογία του Τάσου Χρηστίδη

Η αδυναμία αντιμετώπισης των προκλήσεων αυτής της περιόδου συνδέεται με δυο φαινόμενα εκ πρώτης όψεως αντιθετικά αλλά στην ουσία συμπληρωματικά: Η πατριδοκαπηλεία και ο εθνικισμός από την μια με την υπογράμμιση της διαφοράς εκεί που υπάρχει και την επινόηση της εκεί που δεν υπάρχει, και η ηγεμονική πατρoneία επί της διαφοράς από κοινού με την διαχείριση της ομοιομορφίας. Θα σταθώ και στα δύο αυτά συγχρονικά φαινόμενα καθώςσον διαπερνούν τον λόγο του Τάσου Χρηστίδη.

A. Η κριτική του εθνικισμού και του πολιτισμικού ρατσισμού

Η κριτική του εθνικισμού και του πολιτισμικού ρατσισμού αφορά το παρόν και το παρελθόν, αποβλέπει όμως στο σήμερα και στο εκρηκτικό αύριο: την μετανάστευση. Η κριτική του Τά-

σου Χρηστίδη προκύπτει ανάγλυφα με την ορολογία που καυτηριάζει: [Αναφωνούν οι κινδυνολόγοι]: 'εισβολή', 'ρύπανση', 'αλλοίωση', 'νόθευση', [της γλώσσας μας και κατά προέκταση της εκπαίδευσης μας], 'φτώχυνση', 'πενία γλωσσική', 'διάβρωση', 'απορφανισμός', 'βιβλική καταστροφή', 'αποκοπή από τις ρίζες', 'άλωση', 'θάνατος της γλώσσας', 'εκβαρβάρωση', 'βαναυσιοιουργήματα'. Μονολεκτικά 'αφελληνισμός'. Και όχι μόνο γλωσσικός αλλά και πολιτισμικός και πολιτικός. Ποιά είναι η απάντηση που δίνει ο Χρηστίδης για να καταπραΰνει τους ανησυχούντες με συσσωρευόμενο κόστος τη δική του ηρεμία;

Έχει εδώ και δεκαετίες διατυπωθεί η άποψη πως με την ίδρυση του νεοελληνικού κράτους η αναζήτηση μιας ευρωπαϊκής ταυτότητας περνούσε μέσα από την κατευθείαν προσέγγιση της αρχαίας ελληνικής γλώσσας, η οποία διέθετε όλο το αναγκαίο κύρος. Το πέρασμα από το άδοξο και μίζε-

ρο ελληνικό παρόν στο ένδοξο αρχαιοελληνικό παρελθόν. Οι Έλληνες λοιπόν θα πάψουν να είναι Ρωμιοί-Ανατολίτες, θα γίνουν Ευρωπαίοι και επί τούτου υπάρχει, προσφέρεται η βασική οδός της άμεσης αδιαμεσολάβητης ταύτισης τους με τους αρχαίους και με τη γλώσσα τους. Η γλώσσα περνά μέσα από το *Καθαρτήριο* (καίρια παιγνιώδης διατύπωση, εάν δεν απατώμαι, της Έλλης Σκοπετέα). Η κάθαρση της νεοελληνικής από τα τεκμήρια της φθοράς και της παρακμής, δηλαδή τα αλβανικά, τα σλαβικά και πρώτιστα τα τουρκικά δάνεια (απελευθέρωση από τον Τουρκικό ζυγό σήμαινε απελευθέρωση και από τις τουρκικές λεξιλογιο-πειρατικές επιδρομές και άλλες 'κακές συνήθειες'). Καθαρότητα και Συνέχεια της Ελληνικής γλώσσας επαν-ερμηνεύεται ως Ιστορική Μοναδικότητα (όλοι βέβαια είμαστε μοναδικοί και μοναδικές, όπως και οι γλώσσες μας, αλλά όχι και να 'τεκμηριώνεται' η ανωτερότητα απέναντι στις γειτονικές γλώσσες αλλά και απέναντι στις ευρωπαϊκές). Ο Χριστίδης έχει ανοιχτό το μέτωπο της κριτικής και της πολεμικής σε όσους συνεχίζουν και σήμερα να σηκώνουν τα λάβαρα της καθαρότητας και της προστασίας απέναντι στους νέους εισβολείς και ύπουλους δολιοφθορείς που δεν είναι άλλοι από τους Αγγλο-Αμερικάνους. Όπως εύστοχα μας υπενθυμίζει με την δραστικό του σαρκασμό, τα κηρύγματα αυτά συχνά τα εκπέμπουν από ραδιοφωνικούς και τηλεοπτικούς σταθμούς που φροντίζουν φυσικά για λόγους γκλαμουριάς να έχουν ξενικά ονόματα (MEGA, με Λατινικά μήπως και ξεχάσουμε την προϊστορική ελληνική τους προέλευση, ANTENNA, FLASH, TOP FM, SKY (σιγά που θα ονομαζόταν 'επουράνιος' ο σταθμός τους περιορίζοντας τα γήινα οφέλη) – ακόμη και το ALPHA με λατινικά γράφεται, εδώ ίσως για να ξεχάσουμε την μη-ελληνική, σημειτική προέλευση του ελληνικού Άλφα (Α) και Αλφαβήτου, ένας πιστοποιημένος 'κοινός επιστημονικός τόπος', αν και κυκλωτικά ορισμένοι προσπαθούν να την ελληνοποιήσουν ανάγοντας την σε προελληνικές κρητικές γραφές. Στο σημείο αυτό νομίζω πως διατυπώνεται ένα από τα βασικότερα επιχειρήματα απέναντι στους ανησυχούντες και καταστροφολογούντες 'γλωσσαμύντορες' – που παρεμπιπτόντως δεν βρίσκονται μόνο στην Ελλάδα, αλλά και στην Γαλλία και στην Γερμανία, όπου όλοι μαζί ανησυχούν για την επιδρομή της αγγλοσαξωνικής γλώσσας πολύ περισσότερο από τις επιδρομές τους (τις αεροπορικές εννοώ) ανά τον κόσμο. Η ελληνική λοιπόν γλώσσα, μας λέει ο γλωσσολόγος και ιστορικός της γλώσσας Χριστίδης, 'επηρεάστηκε σημαντικά από άλλες γλώσσες [όπως και οι άλλες γλώσσες...και όχι σε μικρό ποσοστό όπως αναγκαστικά αποδέχονται κάποιοι] με τις οποίες ήρθε σε επαφή για λόγους ιστορικούς/γεωγραφικούς: προελληνικές γλώσσες –ναι για φαντασθείτε υπήρχαν γλώσσες ακόμη και πριν από την ελληνική!!– και μάλιστα εντελώς κεντρικές λέξεις της ύπαρξης μας, όπως 'οίνος', 'έλαιον', αντλούν – όπως ανακάλυψα στο βιβλίο – την καταγωγή τους από τέτοιες προελληνικές γλώσσες. Η ελληνική γλώσσα επηρεάστηκε ακόμη από «σημειτικές γλώσσες (αμήν, μεσσίας, σάββατο, σατανάς), την λατινική (κουστωδία, τίτλος, σπίτι, κάστρο –και δεν πρόκειται για λέξεις-πράκτορες της παποσύνης που στοχεύουν στον εκ-λατινισμό μας!), βαλκανικές

γλώσσες (σλαβικές –πρώτιστα στα τοπωνύμια– και αλβανική), τουρκική (στα νεότερα χρόνια την ιταλική και την γαλλική). Οι επιδράσεις αυτές δεν περιορίστηκαν στο λεξιλόγιο, αλλά επηρέασαν και την γραμματική, την σύνταξη και την σημασία». Το επιχείρημα λοιπόν σαφές για όσους ανησυχούν για τις σύγχρονες επιρροές, μια που τα παλιά αυτά συναπαντήματα της ελληνικής γλώσσας με άλλες γλώσσες δεν ήταν απλά 'ανεμογκάστρια', αλλά μπόλιασαν την ελληνική γλώσσα τόσο πολύ ώστε κανείς να μην αποτολμά να πεί πως «νόθευσαν», «φτώχυναν» εκφραστικά, ή «αφελλήνισαν» την ελληνική γλώσσα. Απλούστατα ξεχάστηκαν στο χωνευτήρι του χρόνου και εν τέλει αγνοήθηκαν μια που ενσωματώθηκαν 'φυσιολογικά' και λειτουργικά. Καλύτερα να συγκαλύπτουμε, λοιπόν, τέτοια κατακτημένα γλωσσολογικά δεδομένα: γιατί σκεφθείτε τι θα γινόταν εάν αποκαθαίραμε μια φαντασιακή ελληνική γλώσσα από το *αμήν και τον μεσσία* (ξεσηκωμός ελληνο-ορθόδοξος) ή εάν βάζαμε ακόμη βαθύτερα το νυστέρι και εξοβελίζαμε τον *οίνο και το έλαιον* (υπαρξιακή καθίζηση του καθενός ξεχωριστά και του 'γένους' συλλογικά!!) Ακούστηκε και κάποιο αντεπιχείρημα πως για να γίνει αποδεκτή μια λέξη –να αποκτήσει ελληνική ιθαγένεια– θα πρέπει να περάσει δεκαετίες βασανιστικής δοκιμασίας, όπως περίπου τα φοβερά εμπόδια που τίθενται σε ξένους χρόνια εγκατεστημένους στην Ελλάδα παντρεμένους/-ες με καθαρούς/-ές Έλληνες/-ίδες και με, ως εκ τούτου, παιδιά μιγαδάκια. Μια από αυτές τις δοκιμασίες είναι να έχουν οπωσδήποτε οι ξένες αυτές λέξεις δημιουργήσει άλλες σύνθετες ή παράγωγες λέξεις (όπως, *φερειπειίν, το μπαρ παρήγαγε και μπαράκια και μπάρμαν* και παρόλα αυτά δυσκολευόταν να βρεί την θέση του σε λεξικά). Τι συμβαίνει λοιπόν ενόσω ξεπετάγονται ως μανιτάρια σε κάθε γωνιά της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης «*αυτά τα βραδυφλεγή κοκτέιλ μολότωφ*» τα οποία σταθερά εκσφενδονίζονται από αναρχικούς παρά την αγγλική προέλευση του πρώτου προσδιοριστικού (*cocktail*) και τη ρωσική του δεύτερου ουσιαστικού (*Molotov*), θα αναρωτηθεί ο Τάσος Χρηστίδης: το ζήτημα μήπως είναι απλώς οι λέξεις να συγκαλύπτουν, να μην προδίδουν την ξενική τους προέλευση; Και, στην περίπτωση αυτή, τι θα είχαν να πουν οι προστάτες της ελληνικής γλώσσας εάν σκεπτόντουσαν κάποια στιγμή με ταυτόσημο τρόπο Γάλλοι και Αγγλοι και αποφάσιζαν να αποκαθάρουν την δική τους γλώσσα από κάθε ελληνική, δηλαδή, αρχαιοελληνική επιρροή; Θα λεγόταν πως κηρύχθηκε διωγμός ανηλεής από τους ανθέλληνες.

Αντιστρόφως, η ίδια εθνικιστική λογική απαγορεύει αυστηρώς τη χρήση από άλλους τιμημένων ονομάτων. Υπενθυμίζω πως σε στιγμές πραγματικής 'παλλαϊκής' υστερίας και πολιτικής καπηλείας γύρω από το όνομα 'Μακεδονία': 'Το όνομα μας είναι η Ψυχή μας' θα υπαγορεύσει ο νομπελίστας ποιητής και θα αναφωνήσει όλη η Ελλάδα μαζί του, αποτρέποντας τον αυτοπροσδιορισμό της FYROM σε Μακεδονία (με η χωρίς συνθετικό), ενόσω ο ίδιος είχε διατηρήσει το δικαίωμα τροποποίησης του επιθέτου του (από Αλεπουδέλης σε Ελύτης) όπως, άλλωστε, και εκατομμύρια Ελλήνων τον 19ο αιώνα είχαν αποτινάξει τον 'Τουρκικό ζυγό'... από τα επώνυμα τους και τους Σλάβους επιδρομείς από τα τοπωνύμια.

Στο ίδιο κλίμα τοποθετείται η στάση του αρχαιο-γνώστη, αρχαιο-λόγου Χριστίδη στο ζήτημα της διδασκαλίας της αρχαίας ελληνικής στα σχολεία. Δεν αντιτίθεται γενικά στην αυτοτελή διδασκαλία τους (εκ πρωτοτύπου ή εκ μεταφράσεως). Απορρίπτει όμως την γλωσσολογική αιτιολόγηση και φυσικά την ιδεολογική αυτοθαυμαστική συρρίκνωση της εκμάθησής της. Απλούστατα, λοιπόν, αυτό που λέγεται είναι πως δεν χρειάζεται να μάθει κανείς αρχαία για να μιλάει καλά νέα ελληνικά. Άλλο ο μελετητής της ελληνικής γλώσσας, ο οποίος για να καταλάβει τους μετασχηματισμούς της φυσικά και χρειάζεται την μελέτη σε βάθος, και άλλο ο μαθητής. «*Με την ίδια λογική*», μας λέει το βιβλίο, ο Γάλλος δεν θα είναι ποτέ επαρκής χρήστης της γλώσσας του, αν δεν ξέρει λαϊκά λατινικά, μεσαιωνικά λατινικά και αρχαία γαλλικά. Θα προσέθετα πως αντίστοιχα ισχύουν για τον Άγγλο η τον Αμερικάνο, εαν δεν έχει αναγκαστεί να αποκρυπτογραφήσει το *Beowulf* ως προϋπόθεση της ορθής εκφοράς του σημερινού λόγου της κυριαρχίας του. Το ιδεολογικο-πολιτισμικό στοιχείο που επανακάμπτει είναι, άρα, μαζί με την γλωσσική μοναδικότητα ως ανωτερότητα, το μεγαλείο της φυλής. (Και εδώ τα τεκμήρια αφθονούν με δασκάλους που σπρώχνουν τους μαθητές να ανακαλύψουν μέσα από τα κείμενα την διαχρονικότητα των συναισθημάτων, των ηθικών αξιών, των ανελλιπώς βαθύτατα δημοκρατικών ριζών (ως εάν να μην είχαμε δικτατορίες, χούντες και άλλα δεσποτικά —διόλου πεφωτισμένα— καθεστώτα). Στον πλανητικό *πανοικονομισμό*, στην καλπάζουσα *τεχνικο-επαγγελματοποίηση* της εκπαίδευσης και στους παραδοσιακά κλασικιστές δασκάλους μας κάποτε στην αρχαιογνωσία —Αγγλους, Γάλλους και Γερμανούς που απέσυραν τα αρχαία και τα λατινικά από τα υποχρεωτικά μαθήματα στα σχολικά προγράμματα σπουδών— δεν αποτελεί απάντηση η στείρα, κατά κανόνα, και ακαλλιέργητη επαναφορά των αρχαίων στα πλαίσια ενός νέου αμυντικού και μυωπικού εθνικισμού. Και η συλλογιστική αυτή εκπορεύεται από κάποιον που έκανε έργο ζωής του να αποκρυπτογραφήσει τα ελάσματα από τα μαντεία, κυρίως της Δωδώνης, και να αποκαταστήσει τους άξονες των αγωνιών, πόθων και συναισθημάτων των αρχαίων. Γόνιμο πάντρεμα γλωσσολογίας και αρχαιολογίας αδημοσίευτο προς το παρόν.

Γλωσσικά, πολιτισμικά και εκπαιδευτικά, το σχήμα που επικράτησε και επικρατεί στην Ελλάδα, όπως αναδύεται από τα κείμενα του Χριστίδη, είναι το εξής: υποτίμηση ενός συγκεκριμένου γειτονικού φάσματος αλλογλωσσίας (που περιλαμβάνει τις μειονοτικές γλώσσες) και ιδιαίτερα των γλωσσών εκείνων των χωρών που εμπλέκονται στην δίνη της διαμόρφωσης της νεο-ελληνικής ταυτότητας. Τα στερεότυπα υποτίμησης για τις τρεις γλώσσες των μουσουλμάνων της Θράκης (τουρκικά, πομάκικα, τσιγγάνικα) έχουν εσωτερικευθεί από την ίδια την μειονότητα, διαμορφώνοντας στερεότυπα αυτοϋποτίμησης. (Πιο πρόσφατα, με την μαζική μετανάστευση Αλβανών, ο ιός της γλωσσικής αυτοϋποτίμησης έπληξε, σύμφωνα με μελέτες, και τους Αρβανίτες της Αττικής, μια που όπως φαίνεται περιορίζουν στο ελάχιστο τη δημόσια εκφορά της λαλιάς τους. Η υποτίμηση της αλλογλωσσίας συμβαδίζει με την υποτίμηση της ομιλούμενης δημοτικής και ακόμη περισσότερο των ιδιωμάτων (ποντιακής, κυ-

πριακής διαλέκτου). Οι στάσεις αυτές υποτίμησης σε όλη την γκάμα, από την περιπαιχτική ως την περιφρονητική και την απορριπτική, συμβαδίζουν με μια παράλληλη στάση υπερτίμησης: υπερτίμηση των [«ισχυρών»] ευρωπαϊκών γλωσσών, υπερτίμηση της [«ισχυρής»] συμβολικά αρχαίας ελληνικής, και αρα της αρχαιότροπης καθαρεύουσας. Συνδυαστικά οι δύο συμπληρωματικά αντιθετικές στάσεις (επιζήτηση καθαρότητας και εκδίωξη «ακάθαρτων» λέξεων) έχουν διαμορφώσει ένα σώμα, μια κληρονομιά γλωσσικού αποκλεισμού (*προφορικών και αλλόγλωσσων λέξεων*), καθιστώντας το εκπαιδευτικό μας σύστημα αλλά και την κοινωνία μας απροετοίμαστη να αντιμετωπίσει τον «Άλλο», τον Μετανάστη, εκτός από τις ιστορικά ριζωμένες εθνοτικές και γλωσσικές μειονότητες. Το φοβερότερο βέβαια είναι πως οι μαζικές εμπειρίες της προσφυγιάς και της εξωτερικής μετανάστευσης, αντί να προκαλούν συναισθήματα ταύτισης με τους σημερινούς δεινοπαθούντες, μάλλον ανακυκλώνουν παρελθόντα συναισθήματα, προβάλλοντάς τα στους μετανάστες.

B. Ευρωπαϊκή εργαλειακή λογική

και πλανητικός ηγεμονισμός: η κριτική τους

Η αντι-εθνικιστική κριτική συμπληρώνεται από τον Χριστίδη με μια κριτική στην εργαλειακή λογική ως προς την γλωσσική και εκπαιδευτική πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης: εστιάζεται στην *τεχνολογικοποίηση* της γλωσσικής εκπαίδευσης, στην αντιμετώπιση της γλώσσας ως *προϊόν* εμπορεύσιμο και καταναλώσιμο. Η λογική αυτή υπαγορεύεται από τεράστια οικονομικά συμφέροντα στην αγορά της πληροφορικής, που μέσα από το κατάλληλο μάρκετινγκ διαμορφώνει και το κατάλληλο κλίμα φетиχοποίησης των νέων τεχνολογιών (ως αξίες καθεαυτές).

Έχουμε επομένως δυο ομοιογενοποιητικές συρρικνωτικές γλωσσικές διαδικασίες εν δράσει: η πρώτη ομοιογενοποιητική συρρικνωτική λογική είναι εκείνη που προσδιορίζεται από όλο το οικονομικο-τεχνικο-επαγγελματικό «κεκτημένο» της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η δεύτερη συρρικνωτική και ομοιογενοποιητική λογική είναι η εθνοκεντρική-εθνικιστική υποτροπή στη μια και ανώτερη καθαρή γλώσσα του έθνους.

Δέν χρειάζεται μεγάλη προσπάθεια για να συναρμολογήσει κανείς τον κόσμο (και τον «κόσμο» μεταφορικά) του Τάσου Χρηστίδη. Ιδού ορισμένοι όροι με τους οποίους ανελέητα μας σφυροκοπά: *«κίβδηλη ομοιογένεια, και επιφανειακή πολυπολιτισμικότητα, ρηχός κοσμοπολιτισμός, καταναλωτική φτήνεια, αγοραίoi καιροί μας*. Θα σταθώ σε μια διατύπωση που με ενδιαφέρει και την οποία αποδίδει στον γλωσσολόγο Haberland, αλλά αξιοποιεί και επεκτείνει. Η έννοια αυτή είναι *«πατρoneία της διαφοράς»*. Μια υπόρρητη, ηγεμονική μορφή πατρoneίας της *πολυπολιτισμικότητας*. Εδώ θέλει ιδιαίτερη προσοχή καθόσον στην χώρα μας, στην ευρύτερη περιοχή, βαραίνει απόλυτα η *υπεράσπιση της διαφορετικότητας, η αναγνώριση της πολυπολιτισμικότητας και η εμφάθυση της*. Όχι όμως η μυθοποίηση της, η οποία εύκολα μπορεί να οδηγήσει στην ιστορική αποστείρωση της, την κοινωνική απονεύρωση της, το άδειασμά της από το ουσιαστικό της περιεχόμενο. Κίνδυνος όχι απλώς παρών αλλά και εν δράσει είναι ο εκφυλισμός και η

ηγεμονική πατρωνεία της διαφοράς, η διαχείριση και η χειραγώγηση της κατά βούληση. Και όχι μόνο στο πλανητικό οικονομικό, τεχνολογικό και στρατιωτικό επίπεδο, αλλά και στο πανεπιστημιακό-ερευνητικό. Όπως επισημαίνει ο συγγραφέας, 'η ρηχή πολυπολιτισμικότητα', 'το εγκώμιο στην διαφορά και την πολυγλωσσία' μετά από δεκαετίες εγκωμίων στην εθνική ομοιομορφία, 'υποκρύπτει την ένοχη συνείδηση μιας ευρωκεντρικής πολιτισμικής αλαζονείας'. Παραπέμποντας και στον Balibar έχουμε ένα πέρασμα από την τεχνητή εθνική ομοιογενοποίηση, στην κίβδηλη αντίληψη πλανητικής ετερογένειας που συμβαδίζει και συμπληρώνει μια νέα τεχνολογικά παγκοσμιοποιημένη ομοιογένεια. Οι έννοιες που χάνονται πίσω από την ομοιογένεια και την διαφορά, είναι εκείνες της ισχύος, της ανισότητας και της επταχυνόμενης όξυνσης των ανισοτήτων σε παγκόσμια κλίμακα και η δυνατότητα συνολικού ελέγχου και διαχείρισης του παιγνίου ταυτότητα-ετερότητα: «*the management of difference, of identity*». Είναι επομένως προβληματική η οποιαδήποτε ταύτιση πολυπολιτισμικότητας και δημοκρατίας. Ο μείζων κίνδυνος είναι όχι μόνο πίο ορατός παρά ποτέ μετά το Κόσοβο [έκτοτε το Αφγανιστάν και το Ιράκ] αλλά προαναγγέλλεται: από τη δεδομένη και επιθυμητή, 'απροϋπόθετη' ανάγκη διαφύλαξης των ανθρωπίνων και εθνικών δικαιωμάτων, ο κίνδυνος είναι να μονιμοποιηθεί μια κατάσταση όπου οι ισχυροί της γης θα μπορούν μέσα σε ένα κλίμα απόλυτου σχετικισμού να επιλέγουν πού, πότε και με ποια στρατιωτικά μέσα θα επεμβαίνουν, με αποκλειστικό κριτήριο τα μετατοπιζόμενα 'ενδιαφέροντά' τους, αν όχι τα στενά οικονομικο-στρατηγικά συμφέροντά τους. Διευρύνεται συνεχώς το φάσμα των δυνατοτήτων χρήσης και κατάχρησης των υπαρκτότατων προβλημάτων στα πεδία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, των θρησκευτικών ελευθεριών, του περιβάλλοντος και της τρομοκρατίας, καλύπτοντας με μια πολλαπλή προσχηματικά απολογητική κάθε γωνιά της γής.

IV. Κατακλείδα

Για τον Τάσο Χρηστίδη τα μέτωπα είναι σαφή και σταθερά μέσα από την ασάφεια τους. Στη σύνθετη σκέψη και τη βασανιστική άρθρωση της κριτικής του δεν θα περίμενε όμως κανείς έτοιμες συνταγές. Υπάρχουν ωστόσο κατευθύνσεις που ιχνηλατούνται. Η μια είναι παιδευτική και εκπαιδευτική, η άλλη είναι πολιτική.

Το παιδευτικό σκέλος: η τεχνική γνώση, ο επαγγελματισμός, η εξειδίκευση, συνοπτικά το γνωσιολογικό υπόβαθρο είναι απολύτως απαραίτητο στην άσκηση πολιτικής. Όχι όμως ποτέ από μόνο του, διαπίστωση που ισχύει και στις εκρηκτικές δυνατότητες που προσφέρουν οι νέες τεχνολογίες στον άνθρωπο. Παράλληλα όμως με την τεχνικοεπαγγελματική εκπαίδευση χρειάζεται και η καλλιέργεια μιας ηθικής φιλοσοφίας που θα έχει στο επίκεντρο τις έννοιες του δικαίου (και την αμφίδρομη εφαρμογή τους), του σεβασμού στη διαφορά. Χρειάζεται τέλος κάτι που ο Τάσος Χρηστίδης θέτει απαραβίαστα ως *σιμαίο αδελφό*. Τη συμπάθεια με όλη την αρχαία σημασία της λέξεως, τη συμπαθητική ταύτιση στην τραυματική προσβολή, τη συμμετοχή στην οδύνη του αποκλεισμού του απροστάτευτου ανθρώπου. Όχι ένοχα, φι-

λανθρωπικά. Αυτή η συμπάθεια, η ταύτιση, η συμμετοχή μπορεί να καλλιεργηθεί π.χ. μέσα από την ανάκληση συλλογικών εμπειριών αποκλεισμού που βίωσαν οι περισσότεροι στην Ελλάδα με την μορφή της φτώχειας, της ανεργίας, της προσφυγιάς (πρόσφυγες της Μικρασιατικής καταστροφής, πολιτικοί πρόσφυγες του εμφυλίου) και της μετανάστευσης (οικονομική μετανάστευση σε Ευρώπη και Αμερική).

Πολιτικά, δηλαδή, στα πεδία χάραξης πολιτικής γλωσσικής και εκπαιδευτικής, που σημαίνει όχι στον αποκλεισμό από τη μητρική γλώσσα του μετανάστη, όχι στον αποκλεισμό από το εκπαιδευτικό και πολιτισμικό γίγνεσθαι. Μια πανεπιστημιακή πολιτική μ' αυτό τον ορίζοντα σημαίνει προσανατολισμός όπου ο μελλοντικός εκπαιδευτικός όλων των βαθμίδων, αλλά και ο πολίτης ανεξάρτητα επαγγέλματος, θα κατανοήσουν ότι η συμπάθεια δεν είναι ούτε εύκολη ούτε δεδομένη. Η κατάκτηση της τους επιφυλάσσει όμως ισχυρό και ανυπολόγιστης αξίας αντίδωρο: τους *εξανθρωπίζει* συμπαρασύροντας στο πέρασμα τους τους σπουδαστές η/και τους συμπολίτες τους. Ίσως κάτι τέτοιο να εννοεί ο Χρηστίδης όταν μιλά για *ανανεωμένες –κριτικής κατεύθυνσης– εξανθρωπίζουσες κοινωνικές επιστήμες*. Αυτός είναι ο στόχος που προτάσσει όταν αναφέρεται στην καθολικοποίηση της αντίστασης. Μια προοπτική που θα συνδυάσει τις θετικές πτυχές του εκσυγχρονισμού και της παγκοσμιοποίησης με την ενεργό συμμετοχή σε μια χειραφετητική δυναμική. Ο λόγος ηχεί *ανυπόφορα κριτικός*. Ο συγγραφέας *βλάσφημα επαναστατικός*. Μέσα σε ένα περιβάλλον όπου όλα, επιφανειακά μεν, σαφώς δε, κινούνται και αλλάζουν με επιτάχυνση αφήνοντας ευρύτατα στρώματα στο τέλμα, ολόκληρες περιοχές του κόσμου και ηπείρους στην απόγνωση, ο ίδιος ο Τάσος *αεικίνητα 'κινητός'* παραμένει *ακλόνητα σταθερός*. *Αδιόρθωτος...Κάποτε θα τόλεγαν 'Αμετανόητος'*.

Με τον Τάσο πρωτογνωριστήκαμε το 1969, προ τριακονταπενταετίας, στο Πανεπιστήμιο του Cambridge· εκείνος μεταπτυχιακός, εγώ πρωτοετής φοιτητής. Η ουσιαστική εκκίνηση μιας επικοινωνίας ένα βράδυ –ολονυκτία– όταν μου διάβασε απνευστί *Το Τέλος της Μικρής μας Πόλης* του Δημήτρη Χατζή: Σαμπεθαΐ, Καμπιλής, Καληνύχτα Μαργαρίτα. Συνοδευόταν από κρασί και πατσά ιδιόχειρης μαγειρικής. Έκτοτε αναζητούσα σταθερά κάθε τι του Χατζή και περί τον Χατζή, όχι όμως τον πατσά, που ποτέ δεν ομολόγησα (απ' όσο θυμάμαι δεν μπόρεσα παρά να αρθρώσω τον όρο "ενδιαφερόντων" – ο πατσάς δηλαδή). Και μετά από συνέχειες και ασυνέχειες στην παρελθούσα επικοινωνία και τις μνήμες της, το νόστο για τη μελλούμενη, το παλιρροϊκό κύμα της 26ης Δεκεμβρίου δεν έγινε καν αισθητό. Ώρα μεσάνυχτα.

ΣΗΜΕΙΩΣΗ

1. Το κείμενο προέκυψε αποκλειστικά από τις δύο παρουσιάσεις μου του βιβλίου του Τάσου (Α.-Φ.) Χρηστίδη, *Γλώσσα, Πολιτική, Πολιτισμός* στην Αθήνα και την Θεσσαλονίκη, 26 Ιανουαρίου και 22 Μαρτίου 2000 αντιστοίχως (Έχουν γίνει στοιχειώδεις τροποποιήσεις στον ιδιαίτερα προφορικό του χαρακτήρα, χωρίς μεταθανάτιους ετεροχρονισμούς).